

Per Drud Nielsen: Studier i hverdagsmusikkens sociologi. Bd. 1 og 2. Århus 1981, Publimus. 450 s.

Anmeldt af: Peter Larsen, Institut for Litteraturvidenskab, Københavns Universitet

Når man følger den aktuelle danske medieforskning, kan man nemt få det indtryk, at radioen ikke rigtig eksisterer. Forventningerne om lokal-radio-forsøgene kan måske nok give anledning til et par artikler hist og her, og nyhedsprogrammerne følges da også stadigvæk med en vis interesse, men bredere behandlinger af radioen som medie er sjældne. Massemediet par excellence er tilsyneladende TV, - og det til trods for at gennemsnitsdanskerne faktisk til daglig hører en hel del mere radio, end de ser TV.

Egentlig er det ikke så underligt, at radioen glemmes. Ganske vist har danskernes radiolytning været relativt konstant gennem de sidste 30 år - målt i minutter, -men det, vi lytter til, har ændret sig, - her er 1975 et vigtigt år: det var her funktionsradioen på P 3 blev oprettet. Og vi er begyndt at lytte på en anden måde: Sat på spidsen er danskernes radio én ting: P 3 i dagtimerne, - og alt det andet, det differentierede programudbud i de andre kanaler, er statistiske randfænomener. Danskernes radio er en musikradio (med en smule nyheder i), og den musik, der sendes, rammer sjældent lytterne over bevidsthedstærsklen: Vi lytter, men vi lytter adspredt, uopmærksomt, passivt. Radioen er blevet til et musiktapet, der nok er til stede i baggrunden, men som ikke rigtig høres.

Hvad er årsagen til denne udvikling? Hvorfor lytter vi på dén måde? Hvad bruger vi P3-musikken til? Det har Per Drud Nielsen sat sig for at undersøge, og resultaterne af undersøgelserne har han publiceret i bogen Studier i hverdagsmusikken sociologi, - en moppedreng i to bind på ialt 450 sider.

Det er blevet en bog med mange kvaliteter. For det første udfylder den et hul i den kritiske medieforskning ved overhovedet at tage radioens vigtigste funktionsfelt op til diskussion. For det andet udfylder den et hul i den kritiske musikforskning ved i modsætning til foreliggende arbejder omkring populærmusikken dels at fokusere på hverdagsmusikken fremfor på subkulturernes musik (rock, og reggae, jazz f.eks.),

dels at lægge hovedvægten på receptionsforhold fremfor på produktionsforhold. Læg dertil at bogen er pædagogisk i sin fremstilling, har en afslappet, uimponeret holdning til de teoretiske forbilleder, og jævnt er morsom og velskrevet.

Der indledes med et større teoretisk afsnit, hvor nogle hovedpositioner i de sidste 20-30 års debat om populærmusikken ridses op og diskuteres med udgangspunkt i den klassiske kontrovers mellem Silbermann og Adorno. For 'principielle' positivister af Silbermann-varianten er konsumenten kulturprocessens egentlige subjekt, som refleksagtigt sætter sine behov igennem i det kulturelle produkt. Adorno betragter omvendt konsumenterne, massen, som processens objekt, der viljeløst manipuleres af det kulturindustrielle subjekt - eller rettere: sådan kan han læses i de programmatiske artikler, som tilsyneladende er Per Drud Nielsens eneste indgang til ham. Også metodisk opviser kontroversen to modsatrettede holdninger: Silbermann-skolen interesserer sig udelukkende for de ydre sociale processer, som det musikalske fænomen giver anledning til, og således som disse lader sig registrere gennem hard-core empiriske fakta-indsamlinger, mens Adorno omvendt indvender, at denne bevidste fravælgning af det musikalske produkt i analysen fører til empirisme, til indholdsudklamring: musikken er selv et samfundsmæssigt tilblevet fænomen, og denne indre samfundsmæssighed lader sig fremdrage, dechiffrere gennem en historisk sensibel værkanalyse.

På baggrund af disse positioner og deres danske pendanter formulerer Per Drud Nielsen sit eget standpunkt: Han hævder, at der er "en relativ overensstemmelse (som i sin helhed er historisk mobil) mellem ... behovsgenstanden og behovet" (s. 126). Konsumenterne er i en vis forstand kulturprocessens umiddelbare subjekt, det er deres behov, der fører til produktion af behovsgenstandene i kraft af den økonomiske sammenhæng, processen indgår i. Men bag dem står et andet, overgribende subjekt: den historiske situation og udvikling. "Hvad er det for forhold i menneskelivet, i samfundslivet, som danner grundlaget for behovet og dermed giver behovsgenstanden sin berettigelse på godt og ondt?" (loc. cit.).

Denne behovsproblematik kan udfoldes overvejende spekulativt gennem en viderebearbejdning af ansatser hos diverse socialisationsteoretikere (f.eks. Lefebvre, Brückner, Krovoza o.l.) - og det sker også i bogen - men den kan også belyses gennem empiriske undersøgelser, og her argumenterer Per Drud Nielsen overbevi-

sende for, at angsten for empirisme ikke kan begrunde en afvisning af dataindsamling.

Hele andet bind er således en redegørelse for en empirisk undersøgelse foretaget i 1979. Her finder man en detaljeret kortlægning af hvordan radioen bruges i sammenhæng med andre hverdagsaktiviteter. Den oprindelige spørgeskemaundersøgelse følges desuden op af enkelte, mere dybtgående interviews med udvalgte personer. Hovedundersøgelsen er noget problematisk med hensyn til repræsentativitet p. gr. af en meget lav returfrekvens, hvad der da også gøres opmærksom på i bogen. En bredere undersøgelse ville imidlertid næppe forrykke billedet væsentligt, - under alle omstændigheder er det interessante i analysen ikke de få empiriske data, men de overvejelser, de giver anledning til.

På grundlag af undersøgelsen skelner Per Drud Nielsen mellem to former for lytteradfærd (som i bogen noget uklart kaldes 'brugsværdier'). Den helt dominerende lytteradfærd er karakteriseret ved passiv lytning. Det, der lyttes til, er P 3 og det er store programflader, det drejer sig om. Lyttergruppen er helt overvejende faglærte og ufaglærte arbejdere, lavere funktionærer og tjenestemænd, hjemmearbejdende og medhjælpende ægtefæller. Al anden, mere aktiv lytning er et statistisk randfænomen, men en af disse retsgrupper skiller sig ud: Det er stadigvæk P 3, man lytter til, men nu drejer det sig om bestemte enkeltudsendelser. Lytningen er som sagt aktiv, og der er en snævrere social sammensætning i lyttergruppen, - alt afhængig af udsendelsens art.

Bogens hovedafsnit handler om disse to former for lytteradfærd. I en vekselvirkning mellem analyse af undersøgelsesresultaterne og inddragning af teoretisk og historisk sekundærstof søges der tilvejebragt en sammenhæng mellem de pågældende lytteformer og lytternes hele livssituation.

I den dominerende passive lyttemåde hævdes 'behovsgenstanden', musikken at fungere 'terapeutisk', - den sammenlignes med arbejdspladsens muzak og sættes i forbindelse med de historiske ændringer af arbejdsprocesserne. Det drejer sig stikordsagtigt om overgangen fra ikke-kumulative til kumulative arbejdsprocesser, om ophævelsen af det kvalitative tidsperspektiv til fordel for det kvantitative mm. Koblingen mellem arbejdsproces og radiolytning etableres her ved hjælp af en

totalbetragtning af hele programfladen: P 3's modulagtige opbygning hævdes at modsvare en kvantificeret tidsbevidsthed, som under den 'ubevidste', passive lytning således ikke brydes. Lytningen bekræfter det statiske i universet.

Den anden nævnte lytteradfærd behandles ud fra et enkelt eksempel: udsendelsen Syng den igen gennemgås analytisk. Den generelle pointe er her, - ultrakort formuleret - at denne musik, som man altså lytter mere aktivt til, danner en kontrast til hverdagen, 'handler' om hverdagens modsætning, det fremmede, eksotiske eller fortidige.

Bogens force er helt klart, at den forsøger at underbygge receptions-mæssige overvejelser med empirisk stof. Der gøres overbevisende rede for de dominerende lytteformer og der påvises en sammenhæng mellem disse og de lyttendes hele livssituation, med hovedvægt på placeringen i arbejdsprocessen. Spørgsmålet er bare: hvordan etableres denne sammenhæng konkret i den lyttendes praksis? Og her gives der ikke noget tilfredsstillende svar.

Det skyldes, at bogen selv er præget af den indholdsudklamring, den anklager positivisterne for. Et sted hedder det om de to lytteformer, at det ikke drejer sig om 'specifikt musikalske brugsværdier i traditionel forstand', og der fortsættes: "De drejer sig ikke om enkelte musikstykker eller numre, og de lægger således heller ikke op til musikalske analyser i traditionel forstand. De drejer sig derimod om musikalske lydflader, - ikke om enkeltudsendelser med kvalitativt markante tendenser i sig, men om lydflader, hvis summerede resultat er så at sige en pluralisme uden yderligheder, - uden salmer og punk. Til disse lytteflader svarer ... en lyttemåde, som tilsvarende heller ikke er specifikt musikalsk orienteret, nemlig den såkaldte passive lyttemåde" (s. 157).

Og svarende til disse overvejelser etableres koblingen mellem lytningen og arbejdet som nævnt ovenfor via den modulopdelte programflade, dvs. via en abstrakt form. Hertil er at bemærke, at denne abstrakte form ikke er tom, - den er faktisk fyldt med konkret musik. Det drejer sig netop om 'musikalske' lydflader. Det kan godt være, at lyttemåden er passiv, - men den lyttende forholder sig nu engang til musik, og den kan ikke erstattes med f.eks. ord, hvad interview-personerne da også gentagne gange understreger.

Denne musik kan være mange ting, - og danner måske en 'pluralisme uden yderligheder' når den summeres, - hovedsagen er at den ikke kan være hvad som helst. P 1's klassiske morgenprogram er f.eks. på det abstrakte formniveau ikke til at skelne fra P 3's, - men alle undersøgelser, og også bogens egne, viser, at den musik, der fylder P 1-formen er ude af stand til at fungere terapeutisk. Det er med andre ord nogle ganske bestemte former for musik, der er i stand til at opfylde gennemsnitsdanskerens lyttebehov. Men hvilke? Og hvordan modsvarer disse musikformers indholdskvaliteter mere konkret disse behov? Disse spørgsmål lader sig kun besvare gennem analyse, - 'musikalsk' analyse, ikke af enkeltnumre, men af de lydflader, der fylder modulerne, således at man til en indledning kan få præciseret de indholdsmæssige rammer 'pluralismen uden yderligheder' kan bevæge sig i.

I bogen er der som nævnt et afsnit, hvor en enkelt udsendelses musik analyseres nærmere, men det der foretages her er ikke en indholdsbestemmelse, der kan danne udgangspunkt for en mere præcis beskrivelse af 'behovsgenstandens' forhold til 'behovet', - snarere er det noget, der netop minder om 'musikalske analyser i traditionel forstand', således som det hedder i citatet ovenfor: Det drejer sig om to ting: på den ene side en impressionistisk anlagt tilskrivning af associationer og indholdskvaliteter til bestemte isolerede musikalske forhold (Dur er en 'glad' tonart, valsetakt er 'vuggende', 4/4 mere 'ophugget' osv.), - på den anden side en isoleret, 'teknisk'-positivistisk beskrivelse af melodiføring og harmonisk struktur.

I slutningen af dette afsnit gøres der temmelig abrupt opmærksom på, at en række af de fremdragne indholdstræk peger i retning af romantisk musik, og Adorno citeres for nogle bemærkninger om, at den lette musik aldrig overskrider den 'romantiske epokes tonalitet'. Som belæg citeres videre Sabine Schutte, der også finder arven fra det 19. århundrede bemærkelsesværdig i den populære musik, - dog med ét forbehold: forløbsniveauet udviser en særudvikling. Den 'selvstændige materialebehandling og udfoldelsen af en musikalsk-syntaktisk logik' erstattes i den nyere populærmusik med 'skematisering og gentagelse'. I sammenhængen står disse overvejelser isoleret og bruges ikke til noget, men ser man bort fra de grove generaliseringer både hos Adorno og Schutte, så ligger der faktisk her nogle ansatser, der peger videre mod 'indholdssiden' i behovsproblematikken. Det er ikke vanskeligt at bringe en forløbskarakteristik som den citerede i forbindelse med de forvandlinger af oplevelsesformerne, som opstår i kraft af arbejdsprocessernes

kvantificering og monotonisering, - i det mindste ikke på det rent spekulative plan. Skal sådanne overvejelser imidlertid føres videre må de underbygges med indholdsanalyser, 'musikalske' analyser, som sprænger værkgrænsen og har programfladen som sit objekt, men også analyser som i modsætning til 'musikalske analyser i traditionel forstand' bryder gennem musikkens overflade, - melodien, teksten - og går ned i de dele af den, som ikke opleves bevidst, med hovedet, - men ubevidst, med kroppen: forløbsorganiseringen, opbygningen af spændinger både i det rytmiske og harmoniske, 'sound'-en, rummet osv.

Sociologen Per Drud Nielsen har kortlagt de dominerende lyttemåder og beskrevet deres samfundsmæssige grundlag. Musikhistorikeren Per Drud Nielsen skylder os en bog om den musik, der følger os gennem hverdagen, og om de indholdskvaliteter, der får den til at falde bag om bevidstheden.